

Nye vinkler på velbefindende

Klausen, Søren Harnow

Published in:
Refleks

Publication date:
2021

Document version:
Accepteret manuskript

Citation for pulished version (APA):
Klausen, S. H. (2021). Nye vinkler på velbefindende. *Refleks*, (54), 52-56.

Go to publication entry in University of Southern Denmark's Research Portal

Terms of use

This work is brought to you by the University of Southern Denmark.
Unless otherwise specified it has been shared according to the terms for self-archiving.
If no other license is stated, these terms apply:

- You may download this work for personal use only.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying this open access version

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details and we will investigate your claim.
Please direct all enquiries to puresupport@bib.sdu.dk

Nye vinkler på velbefindende

Søren Harnow Klausen

Jeg kan vist dårligt siges at have noget specialområde, selv om jeg har prøvet og fortsat prøver at koncentrere mig om visse områder og lægge tidligere interesser bag mig – det lykkes ikke så godt. Erkendelsesteori, videnskabsteori, pædagogisk filosofi og filosofihistoriske spørgsmål trænger sig stadig på, og den kollektive satsning på sundhedsfilosofi har ansporet til at arbejde med spørgsmål om fx sundhedsontologi og digital etik. Men de seneste år har jeg ikke mindst arbejdet med teorier om velbefindende, velfærd og lykke, og forbindelsen mellem filosofisk og empirisk forskning i velbefindende (engelsk *wellbeing*).

Det har siden 1980'erne været almindeligt at skelne mellem de 'tre store' teorityper hedonisme, præferencetilfredsstillelsteori og objektiv listeteori (Parfit 1984). Diskussionen af dem har længe virket fastkørt, ikke bare fordi de, som det er almindeligt i filosofien, alle er konfronteret med tungtvejende indvendinger og bygger på forskellige grundlæggende intuitioner. Det har tillige vist sig at de alle tre på næsten paradoksalt vis peger i retning af, eller forudsætter, hinanden – hedonisme og præferenceteori virker på forskellig vis for subjektive, og objektiv listeteori virker omvendt for løsrevet fra subjektive oplevelser og interesser (Kagan 1992).

Delvist som er reaktion på denne situation er man i det seneste årti begyndt at udvikle "hybride" teorier som kombinerer elementer fra de tre teorityper. Det er en udvikling jeg selv har forsøgt at bidrage til. Jeg er dog afvisende over for simple udgaver af synspunktet som fx Guy Fletchers (2016), der blot består af en konjunktion af subjektive og objektive betingelser. De kommer til at sætte barren for velbefindende urimeligt højt og bliver derfor endnu mere sårbare over for modeksempler end de oprindelige teorier som de er sammensat af. (Forslag som Fletchers er også et eksempel på hvordan man i dele af analytisk filosofi stadig interesserer sig mere for teoriens abstrakte egenskaber end deres faktiske plausibilitet). I stedet foreslår jeg en hybrid teori der samtidig er *holistisk*, idet den antager at de forskellige elementer i velbefindende gensidigt betinger hinanden. Den prudentielle værdi (dvs. 'velfærdsværdien') af oplevelser, ønskeopfyldelser eller objektive forhold kan styrkes eller svækkes afhængigt af hvilke andre oplevelser, præferencer eller objektive

forhold de optræder sammen med (Klausen 2018; en lignende, men mindre eksplicit holistisk teori er fremsat af Tiberius (2018)). Denne model for velbefindende bekræftes af nærmere studier af lykkemæssig tilpasning (*hedonic adaptation*) og kvalitative, empiriske studier udført i forbindelse med projektet *Ældrevelværd og alkohol – En vanskelig cocktail* (Klausen 2019). Nøjere empiriske studier viser at velbefindende ikke primært opnås ved at realisere bestemte, uafhængige goder, men snarere skabes og vedligeholdes i en proces hvori præferencer, værdier, psykologiske dispositioner og handlingsmønstre gensidigt tilpasses og justeres. Det betyder også at man ikke kan opfatte lykkemæssig tilpasning entydigt positivt eller negativt. Det kommer an på sammenhængen; modsat hvad fx Amartya Sen (1980) og mange tilhængere af objektive velfærdskonceptioner antager, er tilpasning ikke nødvendigvis forstillelse. Hvis den ikke blot består i en nedjustering af målestokken og ændring af tilbøjelighederne til at dømme om ens eget velbefindende, men faktisk sætter en i stand til at opnå en fordelagtig positiv emotionel og kognitiv tilstand under vanskelige objektive omstændigheder, må den også vurderes positivt.

Selv om jeg er tilhænger af en hybrid teori, og i princippet åben for at mange forskellige slags faktorer kan være medkonstituerende for velbefindende, er jeg således (på ny) kommet til at mene at objektive faktorer som sådan spiller en meget begrænset rolle for velbefindende, i alt fald sådan som dette typisk defineres (dvs. som det der er ikke-instrumentelt godt *for* en person, jf. Crisp 2017). Jeg er ikke sikker på hvorvidt mere objektive forhold såsom præferencetilfredsstillelse eller realiseringen af bestemte ydre mål og idealer overhovedet er et konstitutivt element i velbefindende (at de er *kausalt* betydningsfulde, er derimod helt ubestrideligt). Jeg er endda kommet i tvivl om hvorvidt dispositionelle mentale tilstande som sådan bidrager til en persons velbefindende. For deres værdi er vel instrumentel? Det er godt for en person at have dem, fordi de sandsynligvis vil komme til manifestere sig, men kun derfor. Sådan set er de ikke forskellige fra andre instrumentelle goder som helbred eller uddannelse. I Klausen (2016) argumenterede jeg for at lykke er en rent kategorial tilstand, men var endnu åben over for at velbefindende kunne være dispositionel. Jeg mener nu at der gælder det samme for velbefindende som for lykke, om end med forbehold for at velbefindende er flertydigt – se nedenfor.

Under alle omstændigheder lægger den hybride teori jeg arbejder på særlig vægt på aktuelt forekommende mentale tilstande; det er en "nedefra-og-op-teori". Den giver prioritet til oplevelser og ikke mindst sindsbevægelser og stemninger. Præferencer, værdier og (måske) visse objektive forhold spiller primært en modificerende rolle, og kan ikke

fuldstændigt ændre den positive eller negative værdi af en bestemt subjektiv tilstand (Klausen 2018a). (Jeg har det fx ikke rigtig godt hvis jeg er ved at brænde ihjel, selv om det realiserer et stærkt ønske hos mig og/eller et ideal om opofrelse).

Når dette er sagt, må jeg samtidig indrømme at jeg deler mange objektivistiske intuitioner. Jeg er også opmærksom på at vi *bekymrer os om* andres dispositionelle tilstande, og gør det for personernes egen skyld – og det virker plausibelt at mene at genstanden for en sådan bekymring netop må være velbefindende (Darwall 2002). Men løsningen er næppe at pakke flere objektive betingelser eller faktorer ned i den hybride teori. Derimod føler jeg mig i stigende grad tiltalt af en ide jeg tidligere har været skeptisk over for. Anna Alexandrova (2017) har foreslået en *konstekstualistisk* tilgang til velbefindende, som lægger op til at forskellige forståelser af velbefindende kan være passende til forskellige områder (fx forskellige livsfaser) eller opgaver. Forslaget er blevet kritiseret, og Alexandrova har i privat samtale fortalt mig at hun nu også selv tvivler på rimeligheden af det. Jeg har som sagt også været skeptisk. Når det gælder filosofiske grundbegreber, bør man generelt forsøge at fastholde en form for ”invariantisme” så vidt det lader sig gøre – for at bevare muligheden af en samlet, fælles diskussion og at kunne sammenligne forskellige personers velbefindende og nå til et definitivt svar på om en person har det tilstrækkeligt godt eller ej, om ikke andet blot i princippet.

Det forekommer mig imidlertid at både vores før-filosofiske tænkning og sprogbrug og de filosofiske diskussioner af velbefindende tyder på at vi faktisk veksler mellem forskellige forståelser. Vi bruger forskellige begreber om velbefindende til forskellige formål; og kan vi blive mere opmærksomme på disse formål og de dertil knyttede betydningsforskelle, vil det snarere styrke end svække den filosofiske diskussion. Fx siger og tænker vi ting som at ”det kan godt være at hun ikke lever noget fantastisk liv, men hun har det vist alligevel meget godt”. Vi fælder også differentierede domme når vi fx bemærker at en person der lider af demens ikke synes at være utilfreds med noget, men alligevel føler medlidenhed med hende eller opfatter slutningen på hendes liv som mindre god. Her veksler vi mellem et subjektiv-hedonisk eller direkte person(fase)relateret perspektiv og en vurdering ud fra en mere personekstern og overordnet norm. Noget lignende gør sig gældende når vi mener at gøre noget forkert over for en afdød person, og vel i en vis forstand at skade hende, hvis vi ikke posthumt efterkommer hendes ønsker, samtidig med at vi er bevidste om at det i en anden forstand ikke kan have nogen betydning for kvaliteten af hendes liv.

Det er også påfaldende at man i den empiriske forskning skelner mellem affektivt, kognitivt og blomstringsrelateret velbefindende. Der er forståeligt nok gjort forsøg på at kombinere dem til mere komplekse ”konstrukter” og dermed indfange forskellige dimensioner af velbefindende og nå frem til en samlet numerisk værdi. Alligevel fremgår det klart at de refererer til meget forskellige måder at have det godt på, og nærmest udtrykker komplementære betragtningsmåder.

Den filosofiske litteratur er tilsvarende fuld af sondringer mellem fx synkrone og diakrone interesser (”øjeblikbundet” og ”langtids-” eller ”narrativt” velbefindende) (Velleman 1991) eller oplevelsesmæssige og kritiske interesser (samt livets ”intrinsiske værdi”) (Dworkin 1993), ofte uden noget klart bud på hvordan de forskellige interesstyper eller velfærdsformer kan underlægges en samlet vurdering. Inddragelsen af tidsdimensionen (eller et livsforløbs- eller ”eksistentielt” perspektiv) skaber en særlig kompleksitet; foruden at tage højde for hvordan oplevelser og ønskeopfyldelser betinger hinanden gensidigt, må man også tage højde for hvordan de forholder sig til en persons liv og hvor i livet hun aktuelt befinder sig. Det er næppe dækkende at betragte et liv som et i sig selv tidsneutralt aggregat af oplevelser og begivenheder (sådan som Parfit (1984) gør det), og i alt fald ikke den eneste, endsige den dominerende, måde hvorpå vi faktisk forstår velbefindende og livskvalitet.

Andre har også bemærket at man i de filosofiske diskussioner ofte taler om forskellige former for lykke og velbefindende, snarere end man er virkeligt uenig om hvori lykke og velbefindende består. I en ny, anbefalelsesværdig introduktion til filosofiske og tværvideenskabelige studier af lykke (som samtidig handler meget om velbefindende) ser Lorraine Besser diskussionen mellem Dan Haybron og mig selv om dispositioners betydning som udtryk for at vi på denne måde taler – lidt – forbi hinanden:

At this point one might reasonably question whether or not we are talking about the same thing ... while there is a variety of ways to distinguish between [happiness and wellbeing], one common way is to view well-being as involving an evaluative claim about what makes one's life go well and to view happiness as a form of subjective well-being ... While Haybron would maintain that the emotional state theory is a theory of happiness as opposed to well-being, someone like Klausen might argue that the depth and robustness Haybron takes to be a criterion of happiness pushes the emotional state closer to that of one of well-being (Besser 2021, kap. 4)

Ud over at bemærke at Haybron og jeg ikke nødvendigvis taler om det samme, lægger Besser interessant nok også op til der findes et (måske multidimensionalt) kontinuum af forståelser af velbefindende (og lykke), som kan være mere eller mindre subjektive og i større eller mindre grad lægge vægt på dybde, robusthed og dispositionelle egenskaber. Ud over at skelne overordnet mellem lykke, velbefindende og det gode liv (Haybron 2008; Klausen 2018b), skal vi måske også skelne mellem mere og mindre subjektive eller (i forskellig forstand) personrelaterede former for lykke, velbefindende og livskvalitet.

Selv om jeg således tror at vi må anerkende en mangfoldighed af begreber om velbefindende, formoder jeg dog også at en del af disse kan bruges til at identificere faktorer der kan indgå i en holistisk, hybrid teori, og dermed bidrage til at konstruere ét særligt centralt eller praktisk relevant begreb, hvilket jeg stadig anser for muligt og efterstræbelsesværdigt. Til dette formål arbejder jeg også på at imødekomme objektivistiske intuitioner inden for rammerne af teori der, som ovenfor beskrevet, giver forrang til mentale tilstande. En måde at gøre dette på er at vise hvordan mange af de kvaliteter som objektivister typisk medtager på deres liste over fundamentale goder – f.eks. at opnå noget, udrette noget, at give sit liv form og sammenhæng, kreativitet, kunstnerisk eller videnskabelig frembringelse, at opdage og erfare noget nyt osv. – alle kan realiseres intramentalt. Selv den højt besungne egenskab at overskride sig selv kræver, hvis man skal tro fænomenologers og eksistensfilosoffers beskrivelser af menneskers mentale liv, ikke at man står i nogen bestemt relation til objektive sagforhold.

Når det drejer sig om at identificere, vægte og beskrive samspillet mellem forskellige elementer i velbefindende – hvad enten det drejer sig om et mere generisk eller mere domæne- eller opgavespecifikt begreb om dette – tænker jeg at det bedst gøres med en procedural eller procesorienteret tilgang, som bygger på input fra de særligt berørte (f.eks. bestemte grupper af mennesker), kvalitative og i vist omfang også kvantitative data, og filosofiske (proces- og aggregeringsteoretiske) overvejelser over hvordan sådanne input bedst kan kombineres. Således forestiller jeg mig at både velbefindende som sådan, og den filosofiske undersøgelse heraf, med fordel kan forstås ud fra et procesperspektiv.

Alexandrowa, A. (2017). *A Philosophy for the Science of Well-Being*. Oxford: Oxford University Press

Besser, L. (2021). *The Philosophy of Happiness. An Interdisciplinary Introduction*.

London: Routledge

Crisp (2017). "Well-Being", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* .

(<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/well-being/>).

Darwall, S. (2002). *Welfare and Rational Care*. Princeton: Princeton University Press

Dworkin, R. (1993). *Life's Dominion*. New York: Vintage

Fletcher, G. (2016). *The Philosophy of Well-Being. An Introduction*. London: Routledge

Haybron, D. (2008). *The Pursuit of Unhappiness*. Oxford: Oxford University Press

Kagan, S. (1992). "The Limits of Wellbeing". *Social Philosophy and Policy* 9(2), 169-89

Klausen, S. H. (2016). "Happiness, Dispositions and the Self". *Journal of Happiness Studies*, 17, 3, 995–1013

Klausen, S. H. (2018a). "Ethics, Knowledge, and a Procedural Approach to Wellbeing". *Inquiry* DOI: 10.1080/0020174X.2018.1529619

Klausen (2018b). *På sporet af din lykke. Guide til det gode liv*. København: Akademisk Forlag

Klausen, S. H. (2019). "Understanding Older Adults' Wellbeing from a Philosophical Perspective". *Journal of Happiness Studies* 21(7)(2020), 2629-2648

Sen, A. (1980). "Equality of what?", in: S. McMurrin (ed). *The Tanner Lectures on Human Values* (197-220). Cambridge: Cambridge University Press

Tiberius, V. (2018). *Well-Being as Value Fulfillment*. Oxford: Oxford University Press

Velleman, D. 1991. "Wellbeing and Time". *Pacific Philosophical Quarterly* 12 (1991)48-77